

МИШЉЕЊЕ О КЊИЗИ Paul-a EVDOKIMOV-a
"L'ORTODOXIE"

(Paris, 1979, Desclée de Brouwer)

„Православље“, објављено 1965, јесте врховно дело синтезе које је значило догађај. После објављивања, Завод Светог Сергија, у Паризу, доделио је писцу звање доктора богословља. Павле Евдокимов овде надмашује свако школско богословље, свако уобичајено схватање „догматика“, да би сачинио изворну синтезу православне мисли. Црквени Оци стално су навођени, али стваралачким поступком који води рачуна да их не понавља, који тражи њихов дух и оваплоћује га у нашу садашњост, за нашу будућност. Мисао Црквених Отаца обогаћена је, уосталом, путем двају продубљења која је остварио хришћански Исток: у XIV веку, богословљем божанских сила и способношћу да озари тело, земљу и културу; а у првој половини XX века, пророчким интуицијама руске религиозне философије, њеном савременом „Духовском“ књижевношћу, њеним смислом за делатну есхатологију. Тиме се изоштрава богословски приступ којим људски ум пролази кроз испосништво покајања, кроз велики повратак срцу, метаноју, да би се представило, боље рећи прославило обожење свега човечанског.“

Овај почетак предговора написао је Оливије Клеман, један од истакнутих савремених француских лиричара који је из католичанства прешао у Православље; он је и уредник књижнице „Théophanie“ где је објављено и Евдокимовљево дело.

Његов предговор у целини није претерана похвала вредности књиге о Православљу. Излагање самога писца од којег ћемо превести неколико одломака, потврдиће нам ту изузетност, стилску и садржинску, Евдокимовљево настојање да се Православље представи суштински и обухватно. Веома је значајна тежња у подвлачењу битних

Напомена уредништва:

Проф. др. В. Р. Кошутин замољен је од једног београдског издавачког предузећа да напише оцену о књизи Павла Евдокимова. Сматрајући ту оцену занимљивом и за шири читалачки круг, уредништво „Теолошких погледа“ објављује је у овом броју.

разлика између католицизма и православља, оно што је сваком читаоцу — световном или духовном — неопходно да схвати и да га ослободи извесних предубеђења и заблуда. Све је то учињено зналачки и убедљиво, sine ira et studio.

Већ у самом „Повесничком уводу“ писац подвлачи да је Православље најмање нормативно хришћанство, најмање преносиво у концепте:

„Мада изгледа на први поглед старинско, то је стога јер је врло блиско палестинским и еванђелским изворима. Његова духовност, обреди, молитве и сама душа протежу се до старозаветних „Божјих предака“, апостола, хришћана првога колена. Вољом Промисла, Православље није доживело унутрашње расцепе, није знало ни за Реформацију, ни за Противреформацију. Верски ратови, полемичне и прозелитске страсти нису га реметиле.

Оно није ништа променило у апостолском хранилишту вере. Свемирност и посбност православља, темељно есхатолошка, а нарочито учење о Светој Духу, можда га чине претходником данашњег богословског расуђивања.

„Урођена метафизичка лакоћа даје византијском богословљу дубокочовечне, друштвене особине... Његове трансцедентне врлине, неутолива жеђ душе, вајају византијски тип човека, урезају му неизбрисиву борбу православног традиционализма, непоколебиво верног апостолској клици. Исток, више мистичан, заокупљен је размишљањем о обожењу; Запад, више морализаторски, размишља о начину на који ће човек положити рачуне Богу.

„Исток и Запад такође се разилазе у схватању о Божјој благодати и спасењу. Схоластично богословље, вођено „аристотелизмом“, схвата Божје деловање у свету као дејство стварног учинка (*causa efficiens*). Средствима човекових снага придодатих божјој благодати, човек тежи непосредном виђењу божанске суштине. Оспособљени за духовна дела, верници се уједињују у устројено друштво — *Ecclesia militans* — да би освојили свет и врховно Добро, што је, пре свега, морално и правничко схватање о плодовима Искупљења.

„За Исток, божанско је унутрашњи разлог постојања (*causa formalis*) који достиже онтологију бића и одређује их. Свако створено биће спада у оквир божанског бића, у сличност која одговара идеји божанског у човеку. Човечанско савршенство је функција устројавања читавог његовог бића путем лика и богоподобја. Божја благодат, одуховљење бића животорним снагама, придноси обнови тако обоженог човечанства.

„Са западне стране — антропологија, с вредношћу више етичком и

морализаторском, развращена је натприродном заслугом, освајањем света и спасоносним виђењем Бога; са источне стране — антропологија, онтолошки тежи просветлењу и преображају човека у обожено биће, путем „учешћа у божанској природи.“

„На Истоку, формални вид науке о цркви никада није привлачио пажњу Отаца. Црква није показивала потребу да ту науку одреди. Исто тако, односи цркве и државе (*епинагога* — приручник византијског права из IX века) јасно показују да чувена „сагласност“ двеју моћи, није правно начело, него постулат вере, непосредна последица догме о Оваплођењу и њене обилности. Поред светих мученика, испосника, црквених Отаца, уочљива је врло совјствена врста светих владара и кнезова. Њихова светост је различите природе од манастирске светости. Она одређује верску улогу царства и његових владара: одбрану вере и њено ширење. Колико је стога наговештајан Јустинијанов закон који почиње Никејским Вјерују; догма је чврсто усађена у оно што је тако погрешно и лако прозвано „византијским цезаропапизмом“. Строги и често претеран максимализам калуђера, ублаживао се управо слогом патријараха и владара, али сваки покушај да се дирне у чистоту вере ломио се, пре или после, о несакрушиву стену Цркве.

„Крај Византије није крај Царства. Византија, духовна домовина Православља, остаје. Током векова, Русија себи прилагођава велико византијско наслеђе, а од XIX века достиже велику синтезу свих њених тема.“

У првом делу, „Антропологија“, започевши књигу антропологијом обожења, писац истиче да је хришћанство откривење о Бого-човечанском. У питању није сазнати нешто о Богу, но „имати Бога у себи“. Реч је заиста о парусији, поновном доласку Божан-

ског у душу. То може бити схваћено само очима вере. Оживљавање целог нашег бића, обоготворење, није настајање него испуњење улоге човечанства, јер је човек једино човечан у Богу.

„Христос, *Esse homo*, сједињује у себи слику Бога и слику човека. Изречи „Човек је сличан Богу“ тачно одговара њено „наднебеско“ оправдање: „Бог је сличан човеку“ (Св. Климент Александријски). Тако се Бог оваплоћује у својој живој икони: Бог није отуђен, човек је човечно лице Божје.

„Западно богословље поистовећује суштину и битисање Божије. Све је у Богу, што логично проистиче из потпуне једноставности начела и тиме не допушта разликовање суштине и Божијих снага. С тога гледишта, сврха хришћанског живота може бити једино *visio Dei per essentiam*. Човек је подређен блаженству, и све у њему тежи ка благодати блаженог виђења.

„Западна антропологија изгледа суштински морална. Учвршћена на идеји Највишег Добра, она тежи да га постигне заслуженим делањем у пословањима ратоборне Цркве, да би освојила свет.

„На Истоку, мада позитивно богословље прелама кроз призму мишљења неизрециву тајну, суштина Божија остаје недокучива. Јеховина рука скрива лице које „усмрћује онога ко га угледа.“ Сваки покушај „одређивања“ Бога кажњив је смрћу. Стога нам „Бог допушта да га видимо, то нам ускраћујући“, тумачи свети Григорије Нисијски. „Видети Бога с леђа“, значи посматрати његово деловање, снагу, никада његову суштину. Бог је, по себи, изнад сваке представе о бићу, а обележја, која су му логично својствена, не изражавају Га нужно и никако Га не могу објективисати. На тај начин православна антропологија није морална, него онтолошка, она је онтологија обожења. Не говори о осва-

јању овога света, но о „отмици Царства Божијег“, о унутрашњем преображењу света у Царство, његовим потпуним озарењем божанским силама.“

„Богословски неизграђен читалац могао би — по речима писца предговора — започети књигу читањем четвртог дела, „Црквена молитва“, истинском феноменологијом битисања у Тајни, у којем писац проучава, једно за другим, освећено време и простор храма, иконе, богослужења и свете Тајне.“

„Света уметност православних цркви придонио спајању свега у литургијску Тајну, тако да је, сем богослужења, у храму све очекивање светих Тајни. Али, и само очекивање је већ свето, јер је све испуњено присутношћу, посредовањем икона.“

„Виђење иконописца је служење вери о којој је Свети Павле говорио да је „виђење невидивог“. Свако уметничко дело смештено је у затвореном троуглу: уметник, његово дело, гледалац. Уметник саздаје дело и узбуђује душу гледаоца, обојица се налазе затворени у естетској битности. Икона, својим светим својством, ломи троугао и његову саму битност. Она се потврђује независном од уметника и гледаоца, и изазива не узбуђење, но наитије Четвртог елемента, у односу на троугао: наступање Неописивог чију присутност потврђује. Уметник ишчежава иза Предања које говори, уметничко дело постаје извор присутности, богојављења, испољење Божије, пред којим не можемо остати гледаоци, него морамо пасти ничице у чину обожавања и молитве.“

„Целокупна уметност живи путем облика, али света уметност достиже облике невидивог, живот литургијских облика. Икона је чудо вере. Најсавршенија техника, смелост нових ритмова, увек су узбудљиви, али они сами остају „људско сведочанство“,

религија људског, ништавног. Моћ иконе долази од њеног садржаја, она оличава Дух. Иконописац нас посвећује у надчувствено; искуствена стварност нестаје пред штивом праобразаца божанске мисли..."

„Свијећа је тијелу око... ако ли око твоје буде кварно, и тијело је твоје тамно. Гледај дакле да видјело које је у теби не буде тама.“ (Лука, XI, 34—35). Око не хвата, оно исказује и озарује.”

„Страшна је слобода сваког уметника да прави свет по својој слици, да у њу преноси пустош, тмине сопствене душе, да другима намеће призоре огромног нужника где врве разглобљена чудовишта.”

„Скорашње изложбе показују да су превазиђена Пикасова зналачка рашчлањивања облика или извештачене Далијеве игре, да већ изгледају застареле и изишле из модс. Модерни облици се не надживљују. Данашња уметност је ритам чистих облика и боја без икакве садржине. Тако је сликарство сродно са савременом музиком без мелодије, или која значи једино напуштање те мелодије (упореди “конкретну” музику). Иако без садржине, суштински мозговна, уметност се опија непресушним изворима битних облика, без знамења и обележја, и стога савршено безначајним. Права уметност друкчије изражава неизразиво, она је увек саопштавање, откриће, присутност. Свести је на нов језик, без корена у прошлости — сликовни есперанто — без културе језгровите смислом, без речи, значи саздавати од ње чисту звучност, забаву. Или је то повик стрепње који постаје лажан због сопственог израза, јер је бесмислено трудити се да естетски изражавамо смртну стрепњу...”

„Одсутност мелодије у музици, људског подмета у уметности, уништење граница, бесконачност изражајности, показују опасну скученост ог-

раничене душе; то је распрскавање у спољашњости њене унутрашње беживотне мајушности. Безграничност у њеним границама затвореног света не превазилази заиста ништа. То је уметност “затворених врата”, арабески које немају чак ни исламску величанственост тумачења страшне недоступности Божје.”

„Заузврат, божанска бесконачност добија врло тачан облик у оваплоћењу — она се ограничава људским облицима. Светаштво светаца, њихова скоро укочена непокретност, њихова спољашња ограниченост преноси истинску неограниченост њиховог духа.”

„Богородица са Христом (град Владимир, XII столеће) није икона Деве Марије, него икона оваплоћења: божанско и човечанско сједињени су одлучно и нераздвојно. Нежност ликопа казује неизрециву љубав међу Богом и човеком.”

„Успех “Свете Тројице” Рубљова јесте у подједнаком блистању трију анђела; тросунчано светло озарује онага ко га посматра.”

„Да бисмо представили обиље иконософског виђења, да бисмо схватили по чему је икона насликана реч, дајемо кратко тумачење славне иконе “Света Тројица”.”

(Писац потом посвећује цело поглавље усхићеној и проницљивој анализи овог најславнијег дела класичног руског духовног сликарства).

Ове преведене одломке из „Православља” дао сам са два разлога: да покажем и садржину и стил књиге која је несумњиво драгоцено штиво духовне књижевности, написано у овом столећу на Западу (будући да у Русији или Грчкој тако нешто није објављено).

Расправљајући о свим питањима хришћанства у Православној цркви, — о богослужењу, светим Тајнама, развојку догме, испосништву, есхатологији или „последњим стварима” (V поглав-

ље књиге), писац је деловао свестрано: као богослов и повесничар, упућен до танчина у развој хришћанског учења (наводећи преко хиљаду напомена из западне, односно источне патристике); као философ и антрополог, разматрајући хришћанство као друштвену, културну и онтолошку појаву, као повесничар уметности који зналачки и подробно оцењује смисао и вредност верског живописа. Све је то исказано речником који је јасан, објективан и мистичарски узнесен, језгровит, интелектуалан и осећајан. „Православље“ је стога штиво за образоване световне и духовне читаоце који морају имати исто толико образовања колико и за читање марксистичке, класичне или модерне философске или антрополошке књижевности.

Препоручујући књигу за превод и објављивање, саветујем издавачу да задржи предговор Оливијеа Клемана, не тражећи другде и другог писца предговора. Али преводилац мора бити крајње савестан, спреман и спретан, како би овакво учено и надахнуто дело добило пуну вредност и у „препису“ на српски.

Борећи се са сложеним „есејистичким“ реченицама, он мора и терминолошки „олакшавати“ штиво, водећи рачуна да се бар половина латинских или грчких израза може протумачити српским или црквенословенским речима (Теологија — богословље; теолог — богослов; католицизам — католичанство; аскетизам — испосништво; аскет — испосник; литургија — бого-

служење; Апокалипса — Откривење итд., итд.).

Још мање му је допуштено да, из незнања или немарности, недолично употребљава католичку терминологију за православне изразе и појмове (Христ уместо Христос, Господин уместо Господ, С г е д о уместо Вјерују, хостија уместо нафора, Свето Тројство уместо Света Тројица, и томе слично.

Неопходно је дати за приличан број непреводивих грчких речи тумачење на крају књиге (апокатастаза, метаноја, парусија, прозелитизам, есхатологија, кеноза, епектаза, екстаза ...).

Неминовно је стога да се преводилац, уколико је лаик, обрати неком од професора Богословског факултета, да би се с њим о терминологији посаветовао, током самог превођења, или да рукопис на крају буде понуђен једном од таквих стручњака, на лекторисање.

Напомињем такође да би због утиска, сврсисходности и значаја пишчеве изузетне анализе Рубљовљеве „Свете Тројице“, репродукцију иконе требало дати као прилог у боји, уколико то не би одвише утицало на штампарске трошкове. Односно, најбоље је на насловној страни, тј. на корицама књиге, испод наслова, дати вишебојну репродукцију „Свете Тројице“.

И, наравно, књигу објавио ћирилицом, с тим да и местимични грчки изрази буду, као и у изворнику, штампани грчким писменима.

У Београду, почетком јесени 1986.

Владета Р. Кошутих

S u m m a r y

Dr. Vladeta R. Koshutich

EVALUATION OF PAUL EVDOKIMOV'S BOOK ON ORTHODOXY

The author is translating here the abundant excerpts from the „*Orthodoxie*“ of Paul Evdokimov, and urging for the translation of the whole book into Serbian.